

ROLUL MORFEMELOR (PREFIXELOR) ÎN TRANSPUNEREA INTENSITĂȚII (ABSOLUTE)

Ludmila ZBANȚ

Catedra Traducere, Interpretare și Lingvistică Aplicată

Dans le présent article nous analysons le fonctionnement des affixes en tant que générateurs de la valeur d'intensité absolue. Le statut morphologique de ces unités a provoqué de nombreuses discussions au niveau des langues romanes. Nous avons comparé les affixes-intensèmes en français et en roumain et nous avons constaté que, malgré le nombre plus important des affixes en roumain, le français diversifie leur utilisation dans les registres de la langue et obtient ainsi des structures originales. Nous avons remarqué aussi que le roumain manifeste la tendance de formation des unités lexicales porteuses de l'intensité de la qualité ou de l'action grâce aux affixes dits "néologiques". Les affixes analysés cumulent plusieurs marques sémantiques, celle de l'intensité étant une très fréquente.

La nivelul morfemelor sau afixelor (și afixoidelor) [19, p.94; 17, p.56-61; 6, p.175], propunem analiza mai detaliată a unor prefixe de intensificare ce transmit intensitatea absolută în limbile franceză și română. Statutul morfologic al acestor unități a provocat multiple discuții în contradictoriu. Ne referim doar la unii dintre acești formați, mai cu seamă la unitățile ce pot să transpună intensitatea absolută, adică a celor pe care le-am clasificat drept **intenseme-morfeme**.

În limba franceză, majoritatea cercetătorilor evidențiază aceleași prefixe ce exprimă intensitatea maximă sau minimă, exagerată, hiperbolizată etc. Ținând cont de faptul că prefixele respective sunt de origine latină, s-ar părea că, la acest capitol, între limba franceză și cea română n-ar trebui să existe deosebiri prea evidente. Dar are perfectă dreptate profesorul I.Dumbrăveanu atunci când ne previne că statutul tradițional de clasă închisă ce se atribuie formațiilor afixali nu este corect [5, p.70]. Lucrul acesta se observă în limbile romanice la nivel intraglotic, dar mai ales la nivel interglotic. Se înregistrează o discrepanță numerică și componentială a afixelor delimitate de diferiți autori.

Limba română înglobează o gamă bogată de prefixe, printre care sunt și cele de intensificare. Acestea s-au aflat deja în centrul atenției unui număr important de specialiști. Astfel, a fost determinată etimologia majorității prefixelor de intensificare în această limbă, s-au făcut studii atât asupra posibilităților de combinare a acestor unități cu diferite părți de vorbire, cât și asupra statutului semantic al ansamblurilor (cuvintelor derivate) obținute.

De fapt, prefixele cumulează mai multe valori semantice, cea de intensificare fiind doar una dintre ele și nu întotdeauna cea principală. Constatăm acest lucru pornind, de exemplu, de la articolele din *Dicționarul explicativ al limbii române*, în care valoarea de amplificare a prefixelor de intensificare figurează pe poziția a doua, deci nu este cea primară.

În limba română se acceptă existența a două grupuri mari de prefixe: vechi și noi.

G.Brâncuși menționează doar faptul că, în româna actuală, se recurge frecvent la formații prefixale [3, p.224]. Alți lingviști propun o analiză detaliată a acestor prefixe. Astfel, E. Lüder [8, p.60] abordează prefixele: *arhi-* (*arhi₁* și *arhi₂*), *prea-*, *stră-* *proto-*, *para-*. Dumneaei generalizează opiniile expuse în gramaticile românei contemporane în care prefixele graduale se împart în "vechi" și "noi", ținându-se cont de momentul apariției lor în limbă. Prefixele vechi se mai numesc și "moștenite", cele noi – "neologisme, prefixe livrești, culte".

Pe lângă prefixul de intensitate maximă *arhi-*, I.Iordan și V.Robu mai identifică și prefixul *baș-* de origine turcească, dar, din păcate, nu am înregistrat cazuri de utilizare a acestui prefix în materialul faptic adunat. Savanții menționează că *baș-* a fost productiv prin secolele XVII-XVIII, pătrunzând în limba română prin unele cuvinte turcești, care denumeau diferite funcții sau ranguri de frunte: *baș-aga*, *baș-boier*, *baș-ciohodar*. Astăzi aceste cuvinte sunt considerate arhaisme [7, p.302].

Profesorul V.Marin evidențiază în limba română prefixele *răs-*, *răz-*, *prea-*, *stră-* cu valoare intensivă [9, p.186]. Pentru M.Avram aceste prefixe (*prea-*, *răs-*, *răz-*, *stră-*) sunt vechi [1, p.125].

I.Melnicu delimitază un număr mai impunător de sufixe arhaice în raport cu alți cercetători: *baș-*, *prea-*, *răs-* (*răz-*), *ne-*, *stră-*. Domnia sa dă și etimologia lor [11, p.112-128], atestând, totodată, ca și M.Avram, procedeul supraprefixării: *răsrăsrăstrăbunel*, *străstrăvechi*. Pentru M.Avram, supraprefixarea apare din dorința vorbitorului de a spori expresivitatea enunțului [1, p.126].

Existența prefixelor vechi în limba română este motivată de caracterul său specific. După R.A. Budagov, această limbă diferă mult de limba franceză [16, p.3]. E.Coșeriu susține că “Din punct de vedere genealogic, limba română este, în primul rând, **latină** sau **neolatină**, cu toate aspectele ei «moștenite» sau dezvoltate din cele moștenite și care reprezintă structurile ei esențiale”. Însă, în același timp, limba română reprezintă o unitate **autonomă** în cadrul latinității, în general, și în cadrul României Orientale în particular [4, p.13-14].

Pentru a analiza posibilitățile combinatorii ale prefixelor “vechi” de intensitate din limba română și valorile semantice transpuse de ele, am ținut cont de studiile efectuate în acest domeniu de diferiți cercetători. Generalizând informația căpătată, am întocmit tabelul ce urmează:

Tabel

**Valorile semantice ale unor prefixe de intensificare în limba română
(evidențiate de un șir de lingviști contemporani)**

Autorul	Prefixul	Valoarea semantică a prefixului	Tema de derivare	Notă
D.Irimia	<i>arhi-</i>	-	-	Exprimă superlativul excesiv.
E.Lüder	<i>arhi-</i>	Prefix graduant	Adjective Verbe	-
I.Iordan V.Robu	<i>arhi-</i>	Intensitate maximă	Adjective	În limba română contemporană, acest prefix concurează cu prefixele <i>ultra-</i> și <i>supra-</i> .
D.Irimia	<i>atot-</i>	-	-	Exprimă superlativul absolut.
I.Melnicuic	<i>baș-</i>	Intensificare	Substantive	Venit din limba turcă. Ieșit din uzul contemporan.
I.Iordan V.Robu	<i>baș-</i>	Intensitate maximă	-	Venit din limba turcă. Derivatele sunt arhaisme.
S.Berejan	<i>ne-</i>	Negație Intensitate maximă	-	-
I.Melnicuic	<i>ne-</i>	Negație Intensificare	Participii adjectivizate Adjective	Foarte productiv în româna contemporană. Modifică completamente sensul cuvântului-rădăcină.
I.Coteanu, A.Bidu- Vrânceanu	<i>ne-</i>	Negație (nu menționează intensificarea)	Adjective Substantive Unele adverbe	O productivitate sporită în româna contemporană.
V.Marin	<i>prea-</i>	Intensificare Ironie	Adjective	Caracteristic vorbirii orale.
I.Melnicuic	<i>prea-</i>	Intensificare Ironie	Adjective (cel mai des)	Puțin productiv, se întâlnește doar în creația spontană.
E.Lüder	<i>prea-</i>	Intensificare	Adverbe	Este mai productiv doar acolo unde este confundat cu un adverb.
V.Marin	<i>răs-, răz-</i>	Intensificare Ironie Notă accentuată de emfază	Adjective	Produs al unei anumite stări afective.
I.Melnicuic	<i>răs-, răz-</i>	Intensificare Diverse alte valori semantice	Adjective Substantive Verbe Adverbe	<i>Răs-</i> arată gradul apogeic al intensității. <i>Răz-</i> este un formant substantival și este foarte rar un calificativ superlativ.
D.Irimia	<i>răs-</i>	-	-	Exprimă superlativul excesiv
E.Lüder	<i>răs-</i>	Repetiție Intensificare	-	-
V.Marin	<i>stră-</i>	Intensificare	Adjective	Se întâlnește îndeosebi în limbajul poetic.
E.Lüder	<i>stră-</i>	Temporală Spațială Intensificare	-	-
I.Melnicuic	<i>stră-</i>	Intensificare	Verbe Substantive Adjective Adverbe	Are caracter popular. Sunt foarte puțini formați adjectivali și substantivali.
D.Irimia	<i>stră-</i>	-	-	Exprimă superlativul absolut.

În tabel am inclus doar prefixele “vechi” de intensificare care sunt evidențiate cel mai des în lucrările specialiștilor în domeniu. Schema propusă semnaleză absența unei opinii unice în ceea ce privește numărul prefixelor evidențiate și valoarea lor semantică. Totodată, nu întotdeauna se precizează baza formativă cu care se conjugă prefixul.

Astfel, pentru E.Lüder, prefixul *arhi-* este un graduant. Autoarea însă nu identifică posibilitățile lui de intensificare a calității unui obiect sau subiect. Din contra, I.Iordan și V.Robu pun pe primul plan, în cercetare, valoarea de intensitate maximă exprimată de acest formant. D.Irimia recunoaște implicit valoarea de intensificator a prefixului *arhi-* utilizat pentru a exprima superlativul excesiv. Este vorba despre atribuirea unor valori semantice diferite de graduare, intensitate maximă și superlativ excesiv acestui element. Graduarea apare ca un proces generic care include implicit intensificarea; intensitatea maximă diferă de cea excesivă, ultima subliniind tendința de depășire a limitei ocupate de o calitate sau acțiune graduate la intensitatea maximă.

Puțini lingviști români citează, în studiile de referință, prefixul de origine turcă *baş-* drept prefix intensiv, deoarece califică acest element ca fiind arhaizat ce nu mai generează structuri noi la ora actuală. Într-o situație similară se află și prefixul de intensificare *stră-* și, parțial, *prea-* care se utilizează de mult timp în limba română, motiv care ”șterge”, în mare măsură, originalitatea structurii și diminuează efectul de intensificare adus de acești formanți.

Era hotărât să rămână definitiv în țară, frumoasa lui soție fiind originară din Basarabia, unde se spune că avea moșii străvechi. (L.Rebreanu); *Hotărârea însă a întristat adânc pe doamna Herdelea, care veșnic visa pe Titu preot în Mohor, satul ei de baștină, căci băiatul semăna mult cu ea, având o voce preafrumoasă [...]* (Ibidem)

Franceza și româna înglobează și o serie de prefixe negative cu valoare intensivă ce-și trag originea din diferite limbi. În franceză aceste unități sunt de etimologie latină. Puțini lingviști însă s-au preocupat de valoarea de intensificare pe care o comportă în mod suplimentar acești formanți. În limba română, prefixul *ne-* provoacă o diversitate de opinii ce se manifestă în acceptarea sau în negarea prezenței valorii de intensificare în acest formant. Lingviștii care-i atribuie lui *ne-* valoarea de intensificare o menționează, de obicei, după cea de negare. În acest caz, se manifestă tendința de a prezenta valorile respective în ordinea cronologică de funcționare a anumitelor sensuri, negația rămânând încă o valoare de bază. Limba română atestă prefixul de origine slavă *ne-* în textele românești vechi. În româna contemporană, acest element este polisemic. În opinia academicianului S.Berejan, acest prefix se află în relații de omosemie cu baza negativă formativă la care el este atașat, ceea ce produce structuri negative după formă, dar care exprimă un superlativ absolut [15, p.282]: *neasemănat – incomparable, sans égal, sans pareil; nespus – indigne, extrêmement; nelimitat – illimité etc.*

Numeroase exemple asupra prefixului de negație *ne-* cu valoare de intensificator au fost înregistrate în operele scriitorilor români: *Binevoiește, sfinte părinte, a cunoaște foamea în veci neistovită.* (M.Sadoveanu); *O păstrează și azi ca un document de neprețuită valoare.* (L. Rebreanu)

Și în limba franceză, monostructurile de acest tip înregistrează o semantică formată în baza prefixelor de negație. Astfel, H.-D. Béchade delimitează în limba franceză un repertoriu de prefixe în care doar *in-* are valoare negativă [2, p.108-111]. J.Pinchon evidențiază în prefixul *in-* atât o valoare negativă a prefixului, cât și una superlativă axată pe seme meliorative sau peiorative, fără însă a preciza amplitudinea graduării acestei valori [12, p.16].

Pentru a soluționa problema formanților cu prefixe negative, limba franceză recurge fie la structuri axate pe prefixul negativ *in-* (și variantele lui *im-*, *il-*, *a-*), fie la grupări perifrastice. Puțini sunt cercetătorii ce investighează aceste elemente. L.Ilia este una dintre acei lingviști care abordează valoarea de intensificare a prefixelor negative *a-*, *dé-*, *in-*, *im-* în limba franceză [18, p.44]. Conturul semantic al radicalului căruia îi este atașat unul dintre prefixele respective poate produce diverse efecte, atribuindu-i negației valoare expresivă: *indigne, inespéré, dépaysé etc.* sau cea a unui grad înalt al calității: *incomparable, imbattable etc.* Contextul are un rol important în funcționarea semantică a formanților în cauză, căci plasarea cuvintelor produse de aceste prefixe în anumite contexte marchează trecerea de la o valoare negativă la una de intensificare: *La foule s'était rassemblée pour admirer l'incroyable beauté d'Isabelle, qui en cet instant allait renoncer définitivement à ce nom pour celui de Zoraya.* (L.Jolicoeur); *[...] à cela s'ajoutait une physionomie incroyablement plébéienne, une troyne sympathique mal apparée [...]* (P.Michon); *[...] je décidai qu'il était devenu ennuyeux, insupportable.* (A.Maurois)

Valoarea de intensificare a formanților la care ne-am referit poate fi graduată suplimentar în limba română, deoarece această limbă are o topică mai flexibilă în comparație cu cea din limba franceză. În română, de exemplu, se admite adjectivul prepozitiv: *neprețuită valoare* sau plasarea adjectivelor respective cu valoare intensificatoare în finalul absolut al frazei, fapt ce condiționează apariția unui accent tonic, logic și psihologic suplimentar în frază: *foamea în veci neistovită*.

În exemplul ce urmează, înregistrăm un prefixoid¹ care transpune intensitatea absolută. Este vorba de unitatea *atot-*: [...] *din pădurile negre bătând în verde se înalță în unde nevăzute viața cea mare, atotputernică, neîndurată și totuși nesfârșit de ademenitoare*. (L. Rebreanu)

De rând cu prefixoidul *atot-* care aparține registrului românesc de afixoide vechi, se mai înregistrează și unitățile *mini-*, *micro-* [11, p.158] definite drept formanți intensificatori noi.

V. Marin susține că redarea intensității absolute prin prefixele de intensificare mai noi poate fi considerată drept un procedeu internațional, având un caracter pur livresc [10, p.114]. Credem că afirmația este valabilă, mai cu seamă, pentru limba română. În alte limbi romanice, mai ales în franceză, aceste prefixe nu țin întotdeauna doar de registrul livresc, fiind întrebuițate tot mai des atât în stilul familiar, cât și în argou. Aceleași tendințe se conturează în limba română contemporană, în special în limbajul tinerilor.

Acceptăm împreună cu M. Verdelhan-Bourgade că factorii de ordin geografic, cultural și social influențează cel mai mult evoluția mijloacelor de comunicare, ceea ce și condiționează, la drept vorbind, muabilitatea limbii. Această muabilitate se înregistrează nu numai în cadrul lexicului, ci și în sintaxă, chiar într-o perioadă de timp foarte scurtă [13, p.65].

Rezultă că limba română contemporană înregistrează o tendință pronunțată de a utiliza tot mai frecvent prefixele “neologice” în formarea cuvintelor noi de uz general, a termenilor din diverse limbaje specializate, chiar și a lexicului de bază: *supranatural*, *hiperacuitate* etc. În același timp, limba franceză, care a cunoscut o evoluție unificativă mai rapidă și mai intensă decât limba română, nu dispune de o divizare a prefixelor de intensificare în baza primului element, adică ”popular” sau “nou”. Anume acest fapt și deosebește una de alta limbile romanice la care ne referim și face ca limba franceză să valorifice din plin grupul de prefixe de proveniență latină.

Lingviștii francezi identifică o serie de prefixe folosite în franceză pentru exprimarea intensității absolute (înalte și joase). În acest sens, R.L. Wagner și J. Pinchon citează *archi-*, *extra-*, *super-*, *sur-*, *hyper-*, *ultra-*, *hypo-* [14, p.195].

Am acumulat un material factic bogat asupra prefixelor cu valori intensive, ceea ce dovedește că productivitatea acestor prefixe în limba franceză este înaltă și ea se înregistrează în diferite registre: *Une telle transmutation, opérée par Mme de Saint-Euverte, d'un salon de lépreux en un salon de grandes dames (la dernière forme, en apparence ultra-chic, qu'il avait prise)* [...] (M. Proust); *Je comprends qu'ils aient reculé devant le coupé superfétatoire*. (M. Proust)

Tot mai des, în stilul publicistic și în cel cotidian ale limbilor română și franceză, poate fi întâlnit formantul de origine greacă *mega-* ‘foarte mare’: ... *Ținând cont de respectiva experiență (tristă și descurajantă), eu tratez cu mult scepticism ideile despre megablocuri, megapartide, megaalianțe, cărora li se atribuie o forță magică* [...] (Tănase C., Timpul, 14 februarie 2003, p.7).

Pe parcursul selectării exemplelor de limbă franceză, am mai înregistrat și un alt formant de acest tip. Este vorba de formantul *héca-*: [...] *quelque tante anonyme et dont on n'évoquait le nom que pour parler des femmes restées sans mari après l'hécatombe masculine de la dernière guerre*. (A. Makine)

Aceleași prefixe neologice (este vorba, mai curând, de caracterul neologic al modului de combinare a prefixelor cu radicale-neologisme) se înregistrează în mai multe limbi romanice, deoarece ele provin din limba latină sau greacă în care acești formanți aveau o valoare de intensificare. Funcționarea lor însă variază de la o limbă la alta. În plus, cuvintele create cu ajutorul prefixelor date nu aparțin întotdeauna doar stilului livresc. Mai apar și probleme în ceea ce privește modul de ortografiere a lexemelor formate prin aceste prefixe. Astfel, vorbind despre cuvinte împrumutate ce conțin prefixele sau prefixoidele *extra-* și *ultra-*, profesorul Gr. Cincilei subliniază că, inițial, se observa tendința de a utiliza aceste prefixe în scriere glosemică în îm-

¹ Credem oportun să amintim, în acest context, opinia profesorului Gr. Cincilei, care motivează utilizarea termenilor științifici în *-oid* prin faptul că ei contractează o natură dublă – cea de rădăcină și cea de afix, fiind întrebuițate în mod regulat în cuvinte de același tip. Această natură se explică și prin proveniența formanților respectivi nu de la prepoziții sau adverbe, ci de la substantive, verbe și adjective [19, p.95].

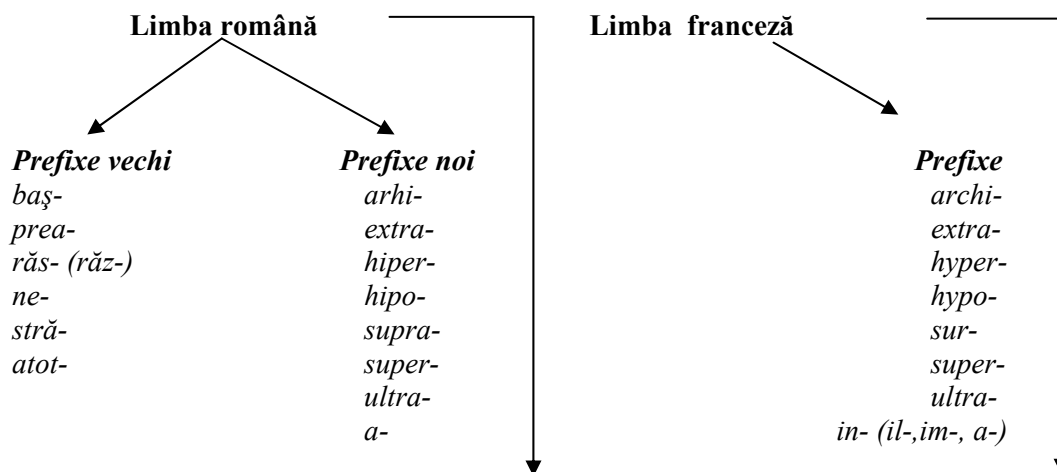
prumaturile efectuate, ca mai apoi să fie formate cuvinte noi cu prefixele respective. Ele se reproduceau prin analogie, ceea ce accentua regularitatea lor și, în același timp, sublinia un anumit nivel de gramaticalizare care le caracteriza, radicalul și radixoidul apropiindu-se nemijlocit de afixe. Utilizarea lor stabilă le-a conferit autonomia, care, la un anumit moment, a dus la lexicalizarea lor și a apropiat afixoidele respective de radicale [19, p.109-110].

Abordând funcționarea prefixelor noi în limba română, I.Melniciuc accentuează că aceste unități cunosc o gramaticalizare parțială când sensul lor lexical se mai resimte încă. Iată de ce prefixele *super-* și *ultra-* se întâlnesc în română în factură adjectivală: *sare extra*, *liberal ultra*, iar celelalte prefixe își pierd autonomia semantică [11, p.118].

În concluzie, putem afirma că atât în limba română, cât și în cea franceză formarea unor structuri sintetice ce transmit un grad foarte înalt sau excesiv al unei calități este des întâlnită și ea se bazează pe o serie de prefixe.

Opiniile lingviștilor francezi și români la care ne-am referit în acest articol, precum și materialul factual ce conține structuri formate prin prefixele de intensificare din limbile franceză și română confirmă teza despre existența **morfemului-intensem**.

Am putea reda schematic starea lucrurilor din cadrul intensității absolute la nivelul morfemelor (prefixelor/prefixoidelor) în felul următor:

Schemă. Morfeme-intenseme în limbile română și franceză

Schema demonstrează că limba franceză dispune de un număr mai redus de prefixe-formanți ai intensității absolute, în comparație cu limba română. Dar aceste unități au o întrebuințare largă în toate registrele limbii, vădesc o plurivalență și o capacitate foarte înaltă de creare a cuvintelor noi, care transpun intensitatea absolută. În limba română contemporană, afixele “vechi” nu mai înregistrează o activitate vizibilă, din contra, se face tot mai resimțită tendința de formare a noilor lexeme cu ajutorul prefixelor și prefixoidelor noi.

Referințe:

1. Avram M. Gramatica pentru toți. - București: Humanitas, 1997.
2. Béchade H.-D. Phonétique et morphologie du français moderne et contemporain. - Paris: PUF Fondamental, 1992.
3. Brâncuși G. Părțile de vorbire flexibile // Hristea T. Sinteze de limbă română. - București: Albatros, 1984.
4. Coșeriu E. Latinitatea orientală // Buletinul societății de științe filologice din România pe anii 1993-1994. - București. - 1994.
5. Dumbrăveanu I. Este oare categoria formanților afixali o clasă închisă? // Analele Științifice ale USM. Seria “Științe filologice”. - Chișinău: USM, 1999.
6. Dumbrăveanu I. Câmpul interprefixal al intensității în limbile romanice // Conferința științifică a corpului didactico-științific de la Universitatea de Stat din Moldova. Tezele rezumatelor. Vol.2. - Chișinău, 1992.
7. Iordan I., Robu V. Limba română contemporană. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
8. Lüder E. Procèdes de gradație lingvistică. - Iași: Editura Universității „A.I.Cuza”, 1995.
9. Marin V. Stilistică și cultivare a vorbirii. - Chișinău: Lumina, 1991.
10. Marin V. Elemente de stilistică gramaticală. - Chișinău: Lumina, 1988.

11. Melniciuc I. Superlativul în limba moldovenească. - Chișinău: Știința, 1981.
12. Pinchon J. Morphosyntaxe du français. Etude de cas. - Paris: Hachette Université, 1986.
13. Verdelhan-Bourgade M. Procédés sémantiques et lexicaux en français branché // Langue Française. - 1991. - No 90.
14. Wagner R.L. et Pinchon J. Grammaire du français classique et moderne. - Paris: Hachette, 1982.
15. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. - Кишинев: Штиинца, 1973.
16. Будагов Р.А. Сравнительно-семасиологические исследования (романские языки). - Москва: Издательство МГУ, 1963.
17. Думбрэвяну И.М. Очерк по теории словосложения. - Кишинев: Штиинца, 1980.
18. Илия Л.И. Очерки по грамматике современного французского языка. - Москва: Высшая школа, 1970.
19. Чинчлей Г.С. Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры. - Кишинев: Штиинца, 1975.

Prezentat la 10.10.2007